

Fællesskaber og social inklusion i folkeskolen

- med et særligt fokus på etniske minoriteter



Katrine Rich Madsen
Mette Kirstine Tørslev

Sundhedsstyrelsens konference:
*Mental sundhed i Danmark –
hvordan fremmes trivslen?*

23. November 2016

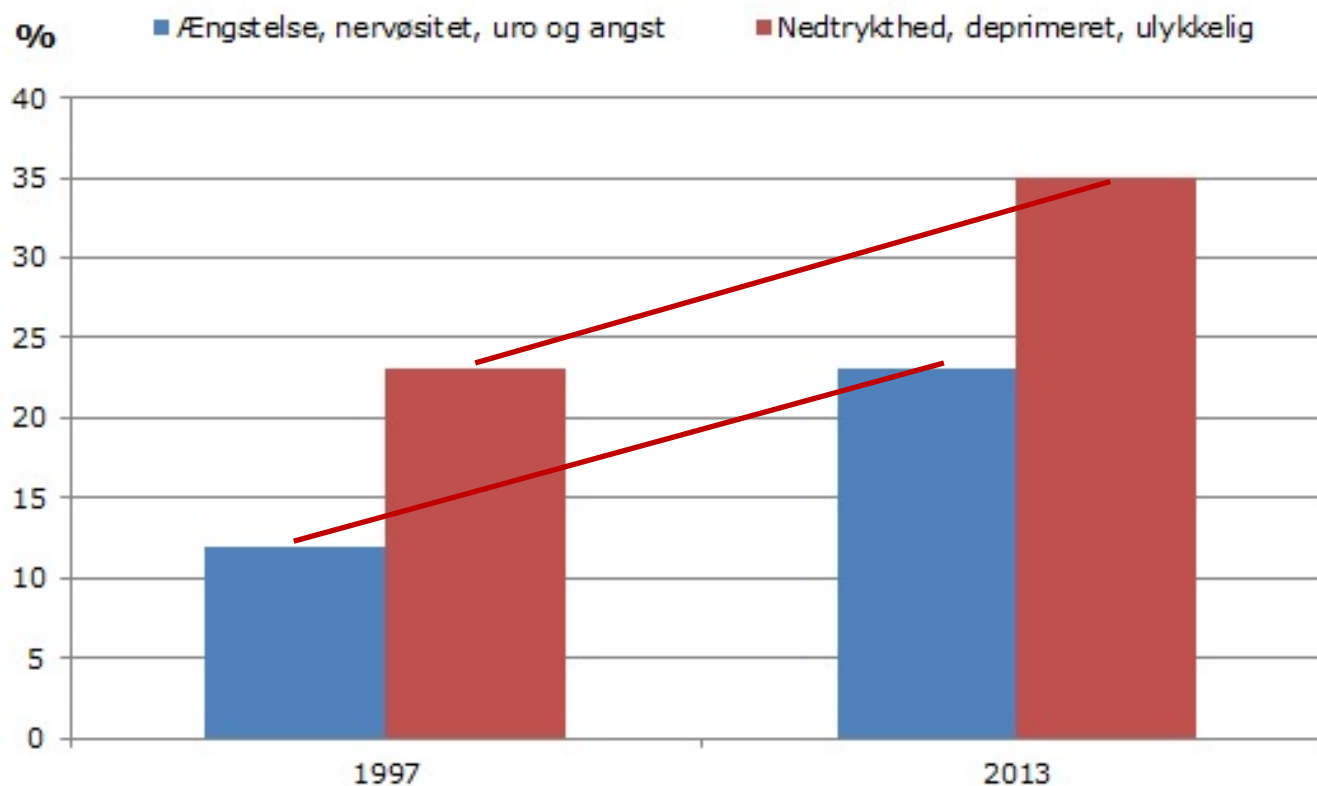
SDU 
STATENS INSTITUT FOR
FOLKESUNDHED

MESU
FORSKNINGSCENTER FOR
MIGRATION, ETNICITET OG SUNDHED

Baggrund

Hvorfor skal vi have fokus på at fremme børn og unges mentale sundhed og trivsel?

Andel der indenfor de seneste 14 dage har oplevet symptomer i 1997 og 2013



(Tolstrup et al. 2016)

...fx

søvnproblemer

psykiske lidelser som angst og depression

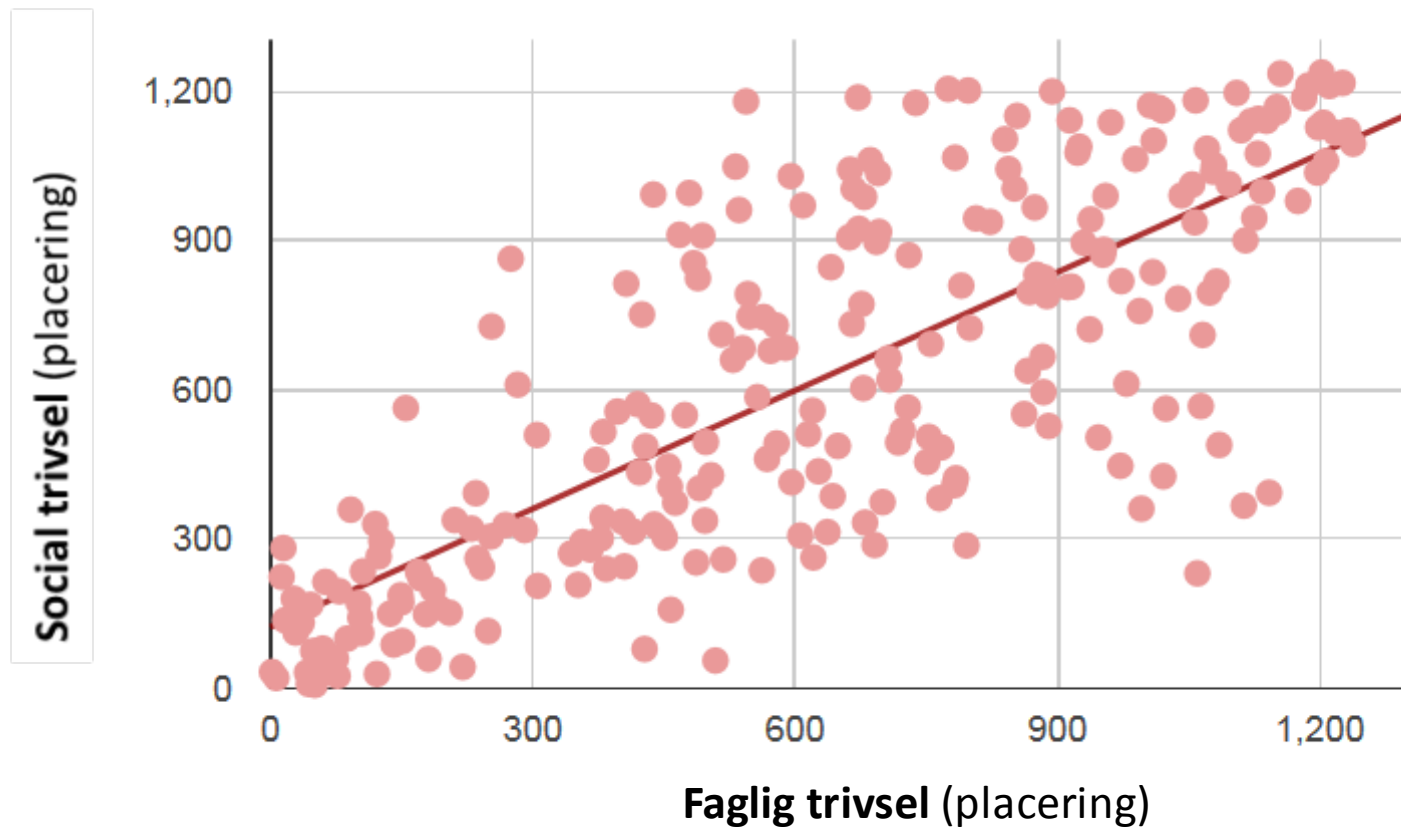
selvmordstanker og -forsøg

forhøjet blodtryk og kolesteroltal

hjertekar-sygdomme



Sammenhængen mellem social trivsel og faglig trivsel blandt samtlige folkeskoler i Danmark, 2014



(Analyse af Ugebrevet A4 baseret på tal fra Undervisningsministeriet 2015)

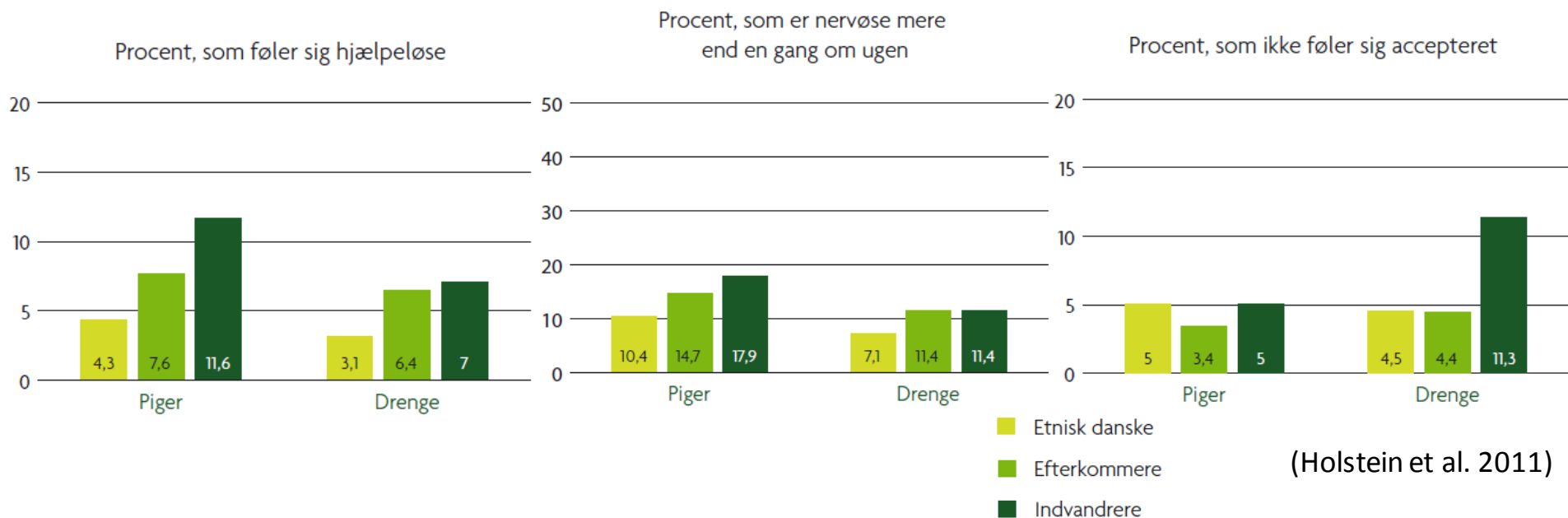
Hvorfor fokusere på etnicitet i forhold til mental sundhed?

12% af folkeskolens elever kategoriseres som efterkommere eller indvandrere.

Hvorfor fokusere på etnicitet i forhold til mental sundhed?

12% af folkeskolens elever kategoriseres som efterkommere eller indvandrere.

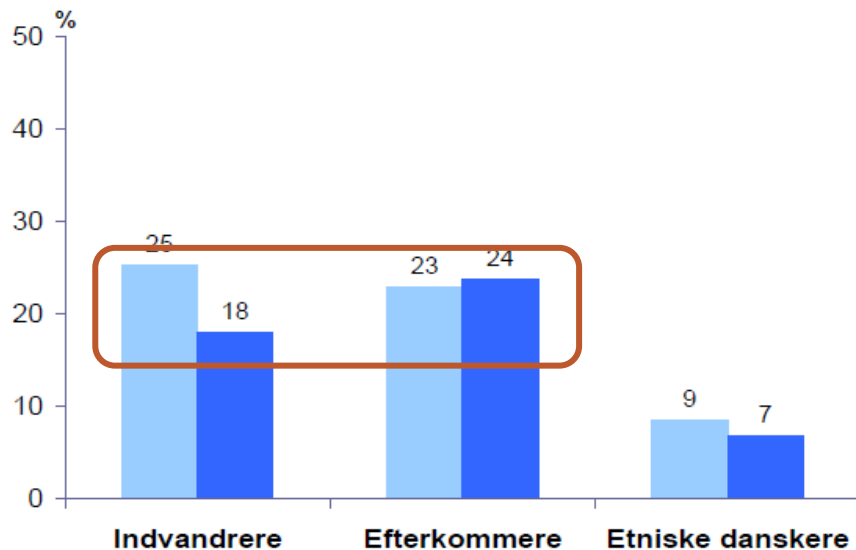
Psyisk mistrivsel blandt indvandrere, efterkommere og etnisk danske 11-15-årige



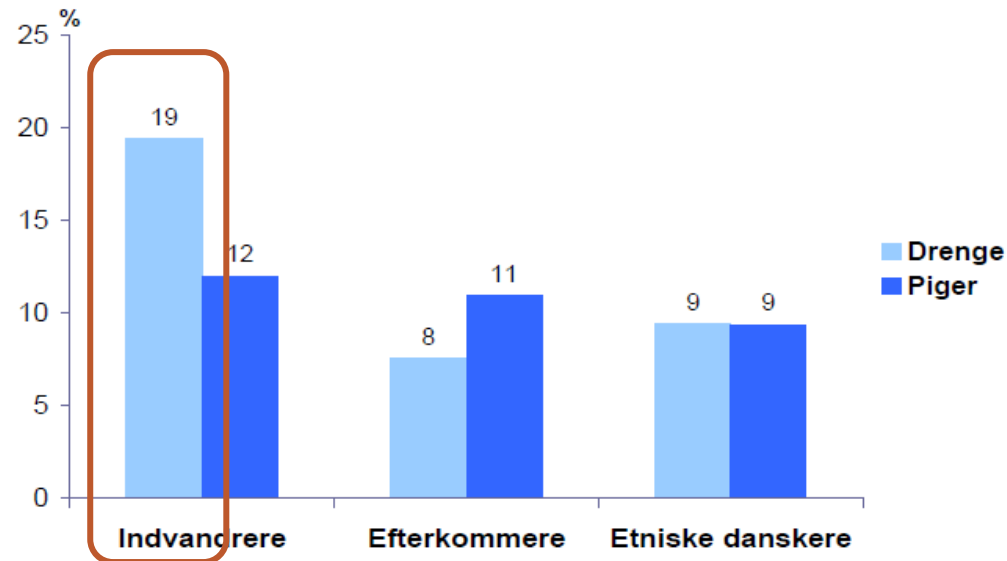
Hvorfor fokusere på etnicitet i forhold til mental sundhed?

Tryghed og tilhørsforhold på skolen blandt elever i 5., 7., og 9. klasse efter køn og herkomst

Figur 5.1. Elever der sjældent eller aldrig føler sig trygge i skolen



Figur 5.4. Elever der er uenige eller helt uenige i at de føler, de hører til på deres skole



(Nordahl Jensen & Holstein 2010)

Mental sundhed og betydningen af etnicitet – to studier

Mental sundhed:

en ”tilstand af trivsel, hvor individet kan udfolde sine evner, kan håndtere dagligdags udfordringer og stress samt indgå i menneskelige fællesskaber”

(Sundhedsstyrelsen efter WHO)

Mental sundhed og betydningen af etnicitet – to studier

Mental sundhed:

en ”tilstand af trivsel, hvor individet kan udfolde sine evner, kan håndtere dagligdags udfordringer og stress samt indgå i menneskelige fællesskaber”

(Sundhedsstyrelsen efter WHO)

Ensomhed: hvordan kan vi forstå fænomenet og hvilken rolle spiller børn og unges etnicitet og herkomst for den enkeltes ensomhed i hverdagen?

Overgangen fra barn til ung: Hvordan erfarer børn psykisk trivsel i skolen? Hvilke hverdagspraksisser i skolen fremmer og/eller hæmmer trivsel i den tidlige ungdom?

... begge studier sætter særligt fokus, hvilken rolle etnicitet betyder i den specifikke kontekst.

Ensomhed blandt unge:

kvalitative og epidemiologiske studier af betydningen af
etnicitet og herkomst

Katrine Rich Madsen
Postdoc, PhD
krma@niph.dk

Hvad er ensomhed?

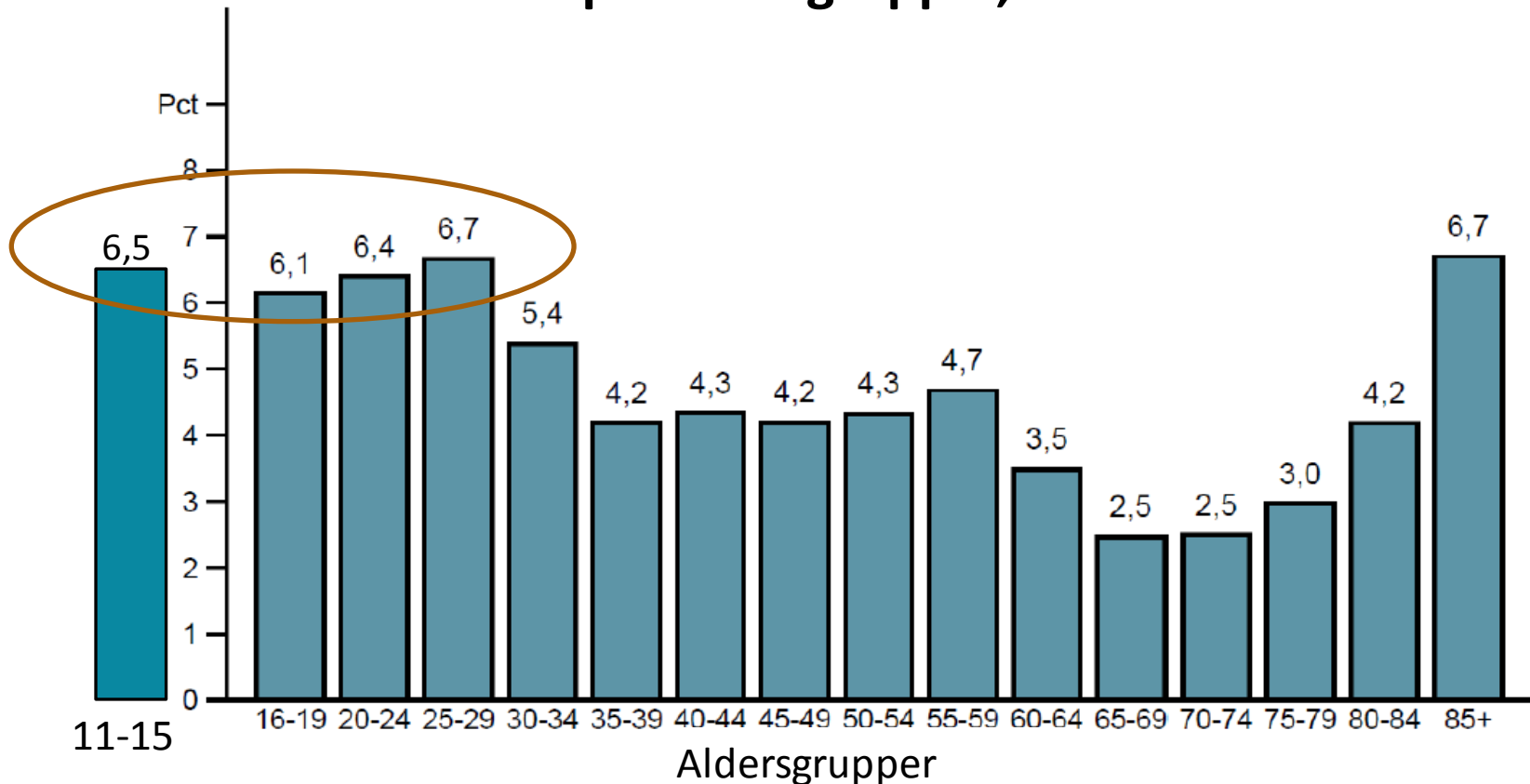
...en subjektiv, uønsket **følelse**, der opstår pga. en **uoverensstemmelse** mellem ens **forventninger** til sine sociale relationer og de sociale relationer man **oplever** at have.

Hvad er ensomhed?



Hvorfor er det vigtigt med et fokus på ungdomsensomhed?

Ensomhed fordelt på aldersgrupper, %



Herkomst & etnicitet

Herkomst:

Dansk oprindelse, efterkommere, indvandrere

(Danmarks Statistik)

Herkomst & etnicitet

Herkomst:

Dansk oprindelse, efterkommere, indvandrere

(Danmarks Statistik)

Etnicitet:

“a multi-faceted quality that refers to the group to which people belong, and/or are perceived to belong, as a result of certain shared characteristics, including geographical and ancestral origins, but particularly cultural traditions and languages.”

(Bhopal 2004: 441)



Formål med ph.d.-projektet

- at undersøge sammenhængen mellem etnicitet, herkomst og ensomhed blandt unge
- at øge forståelsen af, hvordan etnicitet og herkomst kan have betydning for, hvorfor man føler sig ensom som ung

Materiale og metoder



Skolebørnsundersøgelsen (HBSC)



HBSC 2010

2,949 skoleelever i 7. og 9. klasse (13- og 15-årige)

HBSC 2014

4,383 skoleelever i 5., 7. og 9. klasse (11-, 13- og 15-årige)



At spørge til ensomhed i et spørgeskema

Føler du dig ensom?

- ☐ Ja, meget ofte
- ☐ Ja, ofte
- ☐ ja, nogen gange
- ☐ Nej

} Ensom

} Ikke ensom



Selvoplevet etnicitet

Spørgsmål	Svarkategorier	Kategorisering
Føler du dig mest som...?	Dansker, tyrker, kurder, libanesiser, iraker, somalier, bosnier, pakistaner, afghaner, vietnameser, ved ikke, andet skriv her...	Dansk Føler sig som andet end dansk Ved ikke



Interview

15 Individuelle interviews:

- 9 piger og 6 drenge i 8. klasse
- 8 med dansk oprindelse og 7 indvandrere eller efterkommere

Fem folkeskoler i Danmark med forskellig andel af elever med anden etnisk baggrund (efterkommere og indvandrere)

Resultater

Odds ratio for ensomhed efter herkomst og selvoplevet etnicitet

		Procent ensomme	Justeret OR (95% CI)
Herkomst			
	Dansk oprindelse (n=2,652)	4.3	1 (ref.) ^A
	Efterkommer (n=207)	5.8	1.37 (0.74-2.53)
	Indvandrere (n=87)	20.7	5.84 (3.36-10.16)
Selvoplevet etnicitet			
	Dansk (n=2,618)	4.1	1 (ref.) ^B
	Føler sig andet end dansk (n=300)	11.3	2.82 (1.52-5.22)
	Ved ikke (n=28)	17.9	5.42 (1.92-15.30)

^A Justeret for køn og aldersgruppe, ^B Justeret for køn, aldersgruppe og herkomst

Odds ratio for ensomhed efter herkomst og selvoplevet etnicitet

		Procent ensomme	Justeret OR (95% CI)
Herkomst			
	Dansk oprindelse (n=2,652)	4.3	1 (ref.) ^A
	Efterkommer (n=207)	5.8	1.37 (0.74-2.53)
	Indvandrere (n=87)	20.7	5.84 (3.36-10.16)
Selvoplevet etnicitet			
	Dansk (n=2,618)	4.1	1 (ref.) ^B
	Føler sig andet end dansk (n=300)	11.3	2.82 (1.52-5.22)
	Ved ikke (n=28)	17.9	5.42 (1.92-15.30)

^A Justeret for køn og aldersgruppe, ^B Justeret for køn, aldersgruppe og herkomst

Hovedfund fra interview

Første hovedtema:

Elevernes forståelser og beskrivelser af, hvad ensomhed er

Andet hovedtema:

Elevernes beskrivelser af hvorfor de føler sig ensomme

Første hovedtema:

Elevernes forståelser og beskrivelser af, hvad ensomhed er

Ensomhed som er smertefuld følelse, der varierer i intensitet og varighed

Ensomhed som noget andet end at være alene

Ensomhed som et usynligt socialt stigma

Andet hovedtema:

Elevernes beskrivelser af hvorfor de føler sig ensomme

En lang række oplevelser af “sociale mangler”

fx at føle sig udenfor fællesskabet, at mangle én af føle sig tæt knyttet til, ikke at føle sig accepteret for den man er, ens interesser, ens normer, ens adfærd, eller ikke at føle sig set eller forstået for ens problemer.

Forskellige i årsager til ensomhed på tværs af etnicitet

fx sproglige barrierer, at være den eneste indvandrer i klassen, ikke at føle sig accepteret for normer og værdier.

Ensomhed er ikke kun betinget af individuelle forhold

– de individuelle forholds betydning for ensomhed er afhængig af, hvilken kontekst den enkelte elev indgår i.

Klassens etniske sammensætning og ensomhed blandt 11-15-årige

	OR (95% CI)
Medlem af den etniske majoritet i klassen	
Nej (ref=ja)	1.58 (1.11-2.24)
Størrelsen af egen etnisk gruppe i klassen	
Deler etnisk gruppe med mere end 20 klassekammerater	1 (ref.) ^B
Deler etnisk gruppe med 11-19 klassekammerater	1.17 (0.87-1.61)
Deler etnisk gruppe med 1-10 klassekammerater	1.84 (1.29-2.61)
Én, deler ikke selvoplevet etnicitet med andre i klassen	2.09 (1.27-3.43)
Klassens etniske diversitet	
Diversitets index (ref=homogene klasser)	1.35 (0.74-2.46)

Konklusion

Etnicitet og herkomst er associeret med følelsen af ensomhed i ungdommen.

Unge med etnisk minoritetsbaggrund befinder sig i sociale kontekster, hvor de oftere føler sig anderledes, ikke accepteret eller ikke forstået på grund af forhold som relaterer sig til deres etniske baggrund

Skolen og skoleklassen er vigtige sociale kontekster



ME_{SU}

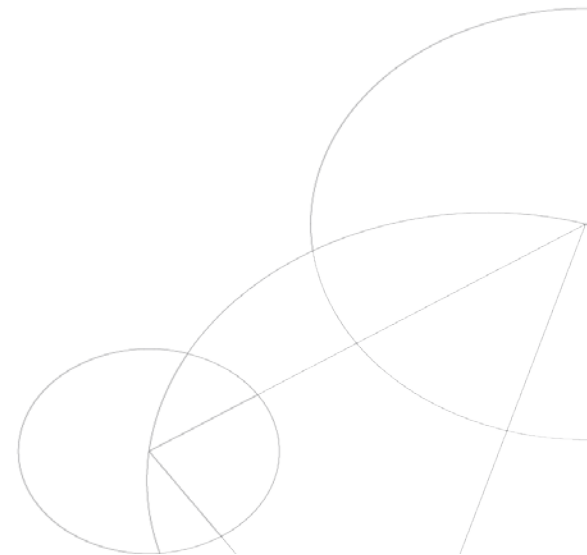
FORSKNINGSCENTER FOR
MIGRATION, ETNICITET OG SUNDHED

Etnicitet, trivsel og sunde hverdagsliv: Hvorfor inkluderende fællesskaber er essentielle i folkeskolen

METTE KIRSTINE TØRSLEV

AFDELING FOR SUNDHEDSTJENESTEFORSKNING

KØBENHAVNS UNIVERSITET



Metoder og empirisk materiale



Etnografisk feltarbejde i to folkeskoleklasser

- Først i 5. klasse (3 mdr.) og igen i 7. klasse (2,5 mdr.) → 55 elever, lidt over halvdelen ikke-vestlig etnisk minoritetsbaggrund, få elever vestlig etnisk minoritetsbaggrund

Grundlæggende metodiske strategier

- Tage del og interesse i elevernes skolehverdagsliv
- Inddragende: Via participatoriske og visuelle metoder skabe rum til at eleverne kunne artikulere følelser, stemninger og kropslige oplevelser af hverdagsliv, trivsel og sundhed

Kvalitative, deltagende og visuelle metoder

- deltagerobservation, foto projekt, interviews, aktivitetsdagbøger, fokusgrupper

Studiets formål

At belyse hvordan børn erfarer trivsel i skolen og undersøge hvordan hverdagspraksisser i skolen fremmer og/eller hæmmer trivsel

Hvad er trivsel? Hvad skal der til for at have det godt? Hvad fremmer og hæmmer trivsel i overgangen fra barndom til ungdom? Hvad betyder etnicitet i børns hverdagsliv?

Et studie *med* børn, og ikke kun *om* børn

Et studie af både etniske *minoriteter* og *majoriteter* -> tager ikke udgangspunkt i forudbestemte kategorier

Trivsel:

Hvad gør at du har det godt? Hvad skal der til for at børn har det godt?

... man skal have forældre der tager sig af én, man skal have nogen at dele hemmeligheder med, man skal have råd til at gøre ting ligesom de andre, man skal ikke være syg, det skal være fair, man skal ikke føle sig udenfor, man skal være sund, lærerne skal ikke råbe af én, man skal ikke være anderledes ...

=> Mange faktorer! Særligt de relationelle og emotionelle fremhæves – at have det godt, er at føle at *"man hører til"*

"altså at være ens, og have de samme interesser"

"... at være der for hinanden"



'At høre til' – at opleve en følelse af inklusion

Social forankring

"at kunne give en hemmelighed"
til nogen

- Venner
- Familie
- Betydningsfulde voksne

Særligt i overgangen fra barn til ung sker forandringer og skift i relationer – ståsteder forhandles

Eksistentielt

"at føle sig normal"

- Identitet / selvforståelser
- Andres kategoriseringer og opfattelser
- Sociale positioneringer

Forhandles med udgangspunkt i kropslige normer, acceptable interesser samt kulturelle koder for 'normal' opførsel og væren

-> konstant i spil og til sammenligning i tidlig ungdom

Psykisk trivsel udtrykkes som grundsten i det sunde liv

Hvis du hele tiden er negativ, så gør det dig på en måde usund. Jeg har det sådan i mit hoved, jeg ved ikke om det rigtig, men jeg føler, at hvis du er positiv og du er sjov og alt sådan noget ik, så bliver du på en eller anden måde også sund inde i, for så har du lyst til meget mere og så kan du meget mere.

(Sulafah 7.kl.)

Når eleverne føler at de hører til – når de har det godt og når de er 'positive inde i' – så er de socialt aktive, fysisk aktive og spiser sundere ...

størstedelen af eleverne udtrykker at det kræver energi og overskud at vælge fx en gulerod, fremfor en chokolademad, eller at vælge at gå ud en tur, fremfor at smide sig på sofaen

=> Psykisk trivsel betinger sund adfærd og følelsen af at være sund

Hvilken rolle spiller etnicitet?

I de to klasser udtrykke etniske minoriteter udtrykker i højere grad:

- *stress, hovedpine, oplevelser af ikke at føle sig inkluderet og oplevelser af at føle sig anderledes*
- *manglende oplevelse af at kunne leve op til (egne, skolens og samfundsmæssige) forventninger omkring sport og fysisk aktivitet*

At høre til – social forankring

Forhandlinger af venskabsrelationer

Venskaber på tværs af både køn og etnisk minoritet/majoritet

Transnationale relationer:
identitetsskabende fundament +
bekymringer for familie i
konflikttramte områder

At høre til – eksistentielt

Kulturelle diskurser om fx sundhed og danskhed udfordrer oplevelsen af at være 'normal' og følelsen af tilhør

Hvid / ikke-hvid – sociale konstruktioner forbinder historisk set 'danskhed' med 'hvidhed' ... den 'normale' dansker er (usynligt) hvid mens den 'anderledes', 'fremmede' er (synligt) farvet

Hverdagspraksis i skolen: racediskriminerende drillerier og mobning

Drillerier og mobning italesættes typisk som 'uskyldig fis' for 'selvfølgelig' er ingen her racister...

Interviewer: Hvad kan være med til at nogen bliver drillet?

Zeinab: Hvis du er anderledes

Interviewer: Hvordan anderledes?

Zeinab: Hvis nu ... for eksempel, mit hår er helt mørkt, ik. Eller hvis nu jeg var helt mørk, måske sort.

Marwa: Jeg bliver hele tiden drillet – se mine øjenbryn. De kalder mig 'mono-bryn'.

(Fokusgruppe, piger, 5. klasse)

"Her en en banan til aben!" siger Peter til Farid idet han går forbi ham i hjemkundskab

"Pyt – jeg er alligevel vant til det"

(Farid, 7. klasse, forældre indvandret fra Østafrika)

"Jeg ved at han bliver ked af det. Han græder indvendigt"
(Sulafah, 7. klasse, forældre indvandret fra Mellemøsten)

"Nogle gange kommer jeg måske til at slå. Men så bliver det værre (...) så jeg lader det mest bare være" (Dave, 7. klasse, indvandret fra Asien)

Hverdagspraksis i skolen: etniske/raciale micro-aggressioner

... små ubevidste/bevidste hverdagsbemærkninger, der skaber positioner af 'andenhed' eller følelser af 'anderledeshed' (Fx at kalde alle etniske minoriteter indvandrere uanset fødested)

Anna: "hvordan kan han vide hvem der kommer fra et andet sted? Sonia: "det kan han da se på dem" Anna: "Nåeeh ja"



En diskursiv forbindelse mellem danskhed og hvidhed (gen)skabes

På baggrund af udseende etableres positioner af 'at høre til her' og 'høre til et andet sted'

... uagtet god intention bag øvelsen ...

Racediskrimination i den danske folkeskole...?

Kontroversielt at italesætte fordi det danske samfund bygger på dominerende antagelser om at være 'post-raciaale' og 'post-racistiske' ... måske med undtagelse af få 'rådne æbler i kurven' (Rizvi 1993)

MEN:

- Det er nødvendigt at gøre op med tabu omkring race og etnicitet – gøre op med non-performativ anti-diskrimination: raciale og etniske kategoriseringer er del af og påvirker hverdagslivet, det skal adresseres!
- Micro-aggressioner skal tydeliggøres og problematiseres – har stor indvirkning på oplevelser af tilhør, selvværd og kropsopfattelser
 - disse praksisser underbygger og fastholder common-sense dualistiske opfattelser af danskhed/hvidhed/normalitet overfor andethed/ikke-hvid/anderledes
 - disse praksisser skaber oplevelser af at nogle danske børn 'hører til' mens andre danske børn *ikke* 'hører til'

Inkluderende fællesskaber er vigtige i skolen fordi...

Psykisk trivsel handler om at høre til og føle sig inkluderet – socialt og som individ.

Psykisk trivsel danner grundlag for at skabe og fastholde fysisk, psykisk og socialt sunde hverdagsliv i skolen

Vi skal sørge for at danskheden i den danske folkeskole er inkluderende

- Særligt i den tidlige ungdom er det vigtigt at udfordre 'det normale' (den 'normale' krop og den 'normale' adfærd samt forventninger til det 'normale' sociale liv)
- Det er vigtigt at positionen 'bare dansk' er tilgængelig uanset uanset udseende

➤ **Giv rum til at lade børn og unge komme til orde**

Mental sundhed i Danmark – hvordan fremmes trivslen?

Opsamling og anbefalinger

Refleksioner omkring mental sundhed

Mental sundhed skabes og forhandles hele tiden i hverdagen – særligt i skolen. Mange aspekter spiller ind i forhold til at føle sig ensom, savne tilhør eller føle sig anderledes

- Handler ikke kun om indre, individuelle forhold
- Kan heller ikke reduceres til det der foregår mellem individer
- **Mental sundhed skabes derimod i et samspil mellem aktører og strukturelle/socialt forhold** → kulturelle forståelser og selvfølgeligheder, normer og politikker for adfærd samt skolens (institutionelle og lokale) læringsgrundlag spiller en central rolle



Refleksioner til handling

- ❖ Fokus på positive, inkluderende skolemiljøer der kan rumme forskellighed
 - ⇒ Kræver brud med tabu omkring det der er anderledes, det der nogen gange gør ondt (fx ensomhed), og det som er svært at tale om (fx race og racisme)
 - ⇒ Kræver refleksion og kritisk stillingtagen til 'det normale' (følelser, erfaringer, udseende, interesser, religiøsitet m.v.)
- ❖ Nødvendigt at arbejde holistisk for at skabe et sundt skolemiljø



Hvordan skaber vi rammerne for mental sundhed og trivsel i folkeskolen?

- 1) **Der skal arbejdes på alle niveauer**: Pensum, lokal skolepolitik, i læregrupper, i klassen, med elever, i samarbejde med forældre
- 2) Trivsel skal ikke bare måles og evalueres: **trivsel skal være fast del af pensum og skolehverdag på alle klassetrin**
- 3) **Dialog som kommunikation** på skoleskemaet. Eleverne skal ikke bare informeres og lære om forskellighed, anerkendelse og rummelighed – de skal lære at lade disse principper danne udgangspunkt i deres kommunikation og sociale interaktion
- 4) **Lærerne har en potentiel stærk position** – de er rollemodeller og facilitatorer i hverdagen OG potentielle ressourcepersoner i tilfælde af mistrivsel
 - kræver ressourcer + mangfoldighed i lærergruppen

Oplæg til diskussion

- Kan I kende disse resultater og refleksioner fra jeres praksisser?
 - Hvordan/hvordan ikke?
- Hvordan kan indsatsen i forhold til fremme af mental sundhed i skolen gribes an?
 - Hvordan sikrer vi at indsatsen fremmer mental sundhed for alle børn/unge uanset etnisk identitet, tilhørsforhold og herkomst?
- Hvilke erfaringer har I med konkrete indsatser der fungerer godt?

Tak for opmærksomheden

Katrine Rich Madsen: krma@si-folkesundhed.dk

Mette Kirstine Tørslev: mekt@sund.ku.dk



STATENS INSTITUT FOR
FOLKESUNDHED



FORSKNINGSCENTER FOR
MIGRATION, ETNICITET OG SUNDHED